ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Current Perspectives in Social Sciences

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.5152/JSSI.2023.2268194

Türkiye'de 1960-1980 Arası Kültür/Sanat Alanındaki Yapısal Özellikler

Structural Characteristics of Culture/Art in Turkey Between 1960 and 1980

Ensar YILMAZ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZ

1960 yılında gerçekleşen 27 Mayıs askeri müdahalesi, Türkiye'de sadece toplumsal, siyasal ve iktisadi hayatı etkilememiş, kültür ve sanat alanını da biçimlendirerek bu alanda yapısal değişimlere neden olmuştur. Askeri müdahalenin ardından bu sürecin 1980'e değin sürmesiyle birlikte, kültür ve sanat alanında yaşanan değişimlerin de düşünsel ve pratik düzeyde berraklık kazanması, bizlere bu dönemin karakteristik özelliklerini görmemize ve değerlendirmemize imkân vermiştir. Türkiye'de 1960'lı yıllar, sanat alanındaki sorunların kamuoyu önünde dile getirildiği yıllardır. Sözkonusu dönemde devletin desteği ve teşviki, sanatın ve sanatçının üretimleriyle geçinebilecek hale gelebilmesi, telif haklarının teminat altına alınması, sanatın yaygınlaşması, Türk sanatının yurtdışına çıkması, sanat müzeciliğinin hareketlendirilmesi gibi temel meselelere ilişkin öneri ve görüşler tartışılmıştır. 1970 ile 1980 yılları arasında, on yıllık bir zaman dilimi içinde sanatçılar, mevcut sistemi değiştirmek arzusuyla hareket etmiş, 1970'li yılların sanatçı kuşağının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra, sanat galerileri, bağımsız oluşumlar, yayınlar, dışa açılma süreçleri, sanatın ticari değerini tespit etmeye dönük teşebbüsler ve koleksiyonerler ile sanat ortamı devletten bağımsızlaşmaya başlamış, disiplinler arası ayrımları ortadan kaldıran tartışma ve sorgulamalar aracılığıyla da çağdaş Türk sanatında zamana kadar var olan anlayışların değişimine zemin oluşturmuştur.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Kültür, Sanat, Edebiyat, Sinema

ABSTRACT

The military intervention of May 27 in 1960 did not only affect the social, political, and economic life in Turkey but also shaped the field of culture and art and caused structural changes in this field. With the continuation of this process until 1980 following the military intervention, the intellectual and practical clarity of the changes in the field of culture and art allowed us to see and evaluate the characteristic features of this period. The 1960s in Turkey were the years when the problems in the field of art were publicly voiced. During that period, recommendations and views on basic issues such as the support and encouragement of the state, the ability of art and artist to make a living with their production, the guarantee of copyrights, the dissemination of art, the opening of Turkish art to the world, and the mobilization of art museums were discussed. Between 1970 and 1980, within a period of 10 years, artists acted with the desire to change the existing system which led to the emergence of the artist generation of the 1970s. Additionally, the art environment started to be independent of the state with art galleries, independent organizations, publication, internationalization processes, efforts to determine the commercial value of art, and collectors, and a foundation for the change of understandings that existed in contemporary Turkish art until that time was formed through discussions and inquiries that eliminated interdisciplinary distinctions.

Keywords: Cinema, culture/art, literature, music, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 21.04.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 29.09.2022
Yayın Tarihi/Publication Date: 23.03.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding author: Ensar YILMAZ
E-mail: ensar43@gmail.com

Cite this article as: Yılmaz, E. (2023). Structural characteristics of culture/art in Turkey between 1960 and 1980. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(1), 61-67.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

1960 yılında gerçekleşen 27 Mayıs askeri müdahalesi, Türkiye'de sadece toplumsal, siyasal ve iktisadi hayatı etkilememiş, kültür ve sanat alanını da biçimlendirerek bu alanda yapısal değişimlere neden olmuştur. Askeri müdahalenin ardından bu sürecin 1980'e değin sürmesiyle birlikte, kültür ve sanat alanında yaşanan değişimlerin de düşünsel ve pratik düzeyde berraklık kazanması, bizlere bu dönemin karakteristik özelliklerini görmemize ve değerlendirmemize imkân vermiştir.

1963 yılı itibariyle hayata geçirilen ve 1963 ile 1967 yılları arasını içeren Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kültür/sanat başlı başına bir olgu olarak ele alınmamış, daha ziyade işgücü, istihdam, araştırma ve eğitim politikalarına ilişkin alanlarla birlikte değerlendirilmiştir. Sözkonusu dönemde eğitim olgusundan hareketle bir kalkınma anlayışının model olarak benimsendiğini, genelde sanat türlerinin, özelde ise tiyatronun topluma ulaştırılmaya ve halk arasında içselleştirilmeye çalışıldığını görürüz (Lüleci, 2020, s. 1207).

Toplumsal ve kültürel alanı şekillendiren bütün devletlere özgü bu "devletçi/seçkinci" tavır, esasen tek parti döneminde uygulanmaya başlanan politikaların bir uzantısıdır. Ne var ki öncesinde tek parti anlayışının merkezinde daha genel ve süreklilik arz edebilecek bir "çağdaşlaşma" kavramı varken, sözkonusu dönemin politikaları daha dar bir kavram olan "Batı/Batılılaşma" gibi bir noktaya sıkıştırılmıştır (Coşkun, 2008, s. 141).

İlginçtir ki, bazı görüşlere göre, sanat, kültür ve eğitimin araçsallaştırılarak memlekette bir hümanizma dalgası oluşturulacak ve böylece Batı'yla bütünleşmek mümkün hale gelecekti; nihayetinde Batı'yla sentezlenen yeni bir Türk kültürünün inşası Türk Hümanizması'nın kurulmasından geçiyordu. Bu doğrultuda Türklerin tarihsel süreci de yeni bakış açısına göre yeniden gözden geçirilerek yeniden konumlandırılacaktı. Lise müfredatına Latince dersler eklenmesi ve Batılı klasiklerin Türkçeye tercümesi ilk uygulamalar olması hasebiyle sözkonusu anlayışın bir yansımasıdır (Yılmaz, 2020, s. 2674).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968–1972 yıllarını içerir ve planda kültürel alan yine aynı gaye ve prensipler doğrultusunda muhafaza edilmekte, fakat daha ayrıntılı bir planlama öne çıkmaktadır. Sözkonusu dönemin kültür politikası üç temel ilke çevresinde şekillendirilmiştir: Birinci ilke gereği, kültür mefhumu hayat standardını artıran, yaratıcılığı tetikleyen bir erdemin yansımasıdır; bu nedenle devletin, kültürel ve sanatsal alana yatırım yapması bireylerin hayat kalitesini ve yaratıcılık edimlerini olumlu yönde etkileyecektir. İkinci ilkeye göre, Türk kültürü ülke sınırlarını aşarak başka memleketlere açılmalı, ama aynı zamanda farklı coğrafyalar ve memleketlerin kültür-sanat hareketleri de toplumumuzla buluşmalıdır. Üçüncü ilkede ise, kültür-sanat alanındaki etkinliklerin toplumun gereksinimleri ekseninde desteklenmesi hedeflenmiştir. Destek kapsamına alınan alanlar arasında, eski Türk sanatları, folklor, eski eserler, müzeler, kütüphaneler, sahne sanatları, radyo, sinema, müzik vb. alanlar yer alırken, toplumdaki izler-çevrenin de genişletilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda planlamanın, belediyelerden kamu kuruluşları ve gönüllü kuruluşların işbirliğine değin geniş bir çerçeveye dayandığı ifade edilmektedir (Lüleci, 2020, s. 1208).

Dil ve Edebiyat Alanındaki Yapısallıklar

Dil Alanında Öne Çıkan Özellikler

Bir toplum için en önemli kurumların başında dil gelir ve yine toplum, dil aracılığıyla oluşturulur. 1960 ile 1980 yıllarını kapsayan dönemin siyaset dili ideolojik bir söyleme yaslandığı içindir ki bu durum kendini kültür ve sanatta da göstermiş, bu da dilin topyekûn siyasallaşmasıyla sonuçlanmıştır.

15 Temmuz 1960 yılında gerçekleştirilen 9. Türk Dili Kurultayı'nda, terimleştirme prensiplerini ve metotlarını saptayabilmek maksadıyla bir inceleme kaleme alınmış, üst kurulda değerlendirilerek alınan kararlar ilgili kurumlara ve kişilere iletilmiştir. Sözkonusu dönemden başlayarak süregelen terimlerin Türkçeleştirilmesi ve tanımlanma çalışması, 10. Türk Dili Kurultayı'ndan XVIII. Kurultay'ın gerçekleştirildiği 1982 yılına değin Terim Kolu'nun denetiminde sistematik olarak devam ettirilmiştir. Kurulduğu günden bu yana sözcük ve terimleştirme meselesine değer atfeden, aşırı hassasiyet gösteren Türk Dil Kurumu, bu alanda yardımcı kitaplar yayımlayarak önemli bir boşluğu doldurmuştur (Kahraman, 2017, ss. 1301–1302).

Türk Dil Kurumu'nun sözü edilen dönem boyunca "öz dil" ya da "öz Türkçe" olarak adlandırdığı Türkçeden Arapça-Farsça sözcükleri çıkararak "özleştirme" faaliyetini, yani "tasfiye" sürecini sürdürmesi, bu kurumu tenkitlerin odağına yerleştirmiştir. Fakat daha da kötüsü, TDK'nın Türk Dili dergisi de bu sürece dahil olması, dergiyi kurumun bültenine dönüştürmüştür. Sözgelimi 1970 yılı itibariyle derginin sayfalarında, Türkçenin özleştirilmesine ilişkin tartışmalar, çok yönlü ve kapsamlı bir şekilde yürütülmüştür (Özdemir & Dağtaş, 2014, s. 33).

O yıllarda dil meselesi ideolojik bir forma bürünmüş, 1960'lı yıllarla birlikte "öztürkçeleştirme" faaliyeti hızlanma eğilimine girmiştir. 1965'te iktidara gelen Adalet Partisi (AP), bu harekete karşı bir tutum takınarak süreci durdurmaya çabalamış, ancak 1970 yılında iktidarı kaybedince de hareket 1973 yılı itibariyle yeniden ivme kazanmıştır.

Bu harekete karşı tavır alanların temel gerekçesi ise bunun Türk kültürüne zarar vermesiydi; dahası, Türkçeyi ve Türk dünyasıyla kurulu olan ilişkiyi zedelediğini öne sürüyorlardı. Dolayısıyla bir toplumda kişilerin tarihi ve kültürüne ulaşması için köprü vazifesi gören dilden bir kelimeyi çıkarmak, birey ve toplumun tarihi ve kültürüyle bağının zayıflamasına, hatta çok sayıda kelimenin atılması durumunda ise kopmasına neden olurdu. 1980'lere değin tarafların birbirlerini karşılıklı suçlayarak çatışmalı bir halde geçen dil faaliyetleri, böylesine gergin bir atmosferde sürdürülmüştür.

Edebiyat Alanında Öne Çıkan Özellikler

Türkiye'de edebiyat alanı 1960'lardan itibaren yazılı basında gitgide dışlanmaya başlamış, gazete sayfalarında önce yarım sayfaya düşürülmüş, ardından bir iki basit köşeyazarlığına ya da tefrika veya fıkra yazarlığına değin küçük bir sütuna hapsedilmiştir. Halbuki geride

kalan yüz yıl boyunca, yani 1860'lı yıllardan 1960'lı yıllara değin, handiyse tüm romanlar kitaplaşmadan önce ilkin herhangi bir dergi ya da gazetede tefrika edilirdi (Çıkla, 2009, s. 52).

Öyle ki, evvelden beri geniş kitlelerin edebiyat eserlerine erişmesinde bir araç vazifesi gören gazetelerin 1960'lı yıllarla birlikte tutum değiştirmesi, ülkemizde bu alana ilgi duyan kişilerin sayısının da düşmesiyle sonuçlanmıştır (Çıkla, 2009, s. 54).

Türkiye'de edebiyat eserlerinin 1960 ile 1980 arasını kapsayan dönemine baktığımızda, siyasi ve ideolojik bir dille kaleme alınan, merkezine sıklıkla köy ve köylülerin konulduğu bir türe tanık oluruz.

Devraldığı edebiyat mirasının etkilerini 1960'lardan sonra da sergileyen Türk edebiyatının, aynı dönemde bazı yeni eğilimleri de barındırdığına tanık oluruz. Sözgelimi şiir yazmaya devam eden İkinci Yeni şairlerinin bu hareketten uzaklaşmaya başlaması, İkinci Yeni hareketinin ise bir akım olma niteliğini yitirmesi sözkonusudur. Şiir çevrelerinde anlam-biçim sorunsalını tartışmaya açan varoluşçuluk kavramı, bilindiği gibi İkinci Yeni hareketinin felsefi zeminini belirlemekle kalmamış, Türk öykücülüğünü de çepeçevre kuşatmıştır. Bu dönem salt şiir ve öykü türünde değil, aynı şekilde romanda da hiçbir akımla ilişkilendirilemeyecek yazarlar mevcuttur (Özdemir, 2017, s. 83).

Türk edebiyatı ve şiirinde 1960 ile 1980'li yılların genel görünümü, söylem düzeyinde sosyalist, Marksist, milliyetçi ve İslamcı bir çizgiden oluşmaktadır. Edebiyat yapıtlarında öne çıkan toplumcu gerçekçi düşünceye rağmen, bu dönemde tümünden azade yazarlar da görülecek, belki de 1980'lı yılların ardından belirecek yeni yazınsal arayışın da ilk temsilcileri olacaklardır.

Sahne Sanatlarındaki Yapısal Görünümler

Tiyatro Alanında Öne Çıkan Özellikler

1960'ların ortalarında Muhsin Ertuğrul yönetiminde "altın çağı'nı yaşayan İstanbul Şehir Tiyatrosu bünyesinde, kentin farklı farklı noktalarında açılan tiyatrolar aracılığıyla çok sayıda izleyiciyle buluşulur. Kadro ve repertuar olarak yenilenen ve zenginleşen tiyatroda 1960'lı yıllar, oyun yazarlığının zirveye çıktığı ve genç kuşaktan yazarların oyunlarının sahnelendiği yıllar olmuştur (Erkoç, 1995, s. 18). Bu dönemde çeşitli tiyatro gruplarının yanı sıra, geleneksel tiyatrodan faydalanan popüler halk tiyatroları da ortaya çıkmıştır, bunlar geleneksel türün meddahlık ve tuluat tiyatrosu gibi yönlerinden faydalanmıştır (Erkoç, 1995, s. 19).

1960'lı yıllar, yazarlar ve tiyatro oyuncularının toplumsal hareketliliğe ve politik eylemlere dahil olması, toplumu dönüştürme çabalarının tiyatro faaliyetiyle sınırlı olmadığını göstermesi bakımından önemlidir; öte yandan yazar ve oyuncuların bu özelliği, aynı zamanda onları kendilerinden önceki nesillerden kesin ve belirgin çizgilerle ayırır. 1960 ile 1980'li yılları kapsayan dönemde, sol hareketin tiyatroya ilgisinin artışına paralel siyasi temaları da yoğun bir biçimde ele aldığını görürüz. Bu bağlamda sol dünya görüşüne sahip yazarlar, politik fikirlerini kitlelere doğrudan iletebilmek amacıyla arka arkaya tiyatro grupları kurmuş, politik eksenli metinler kaleme alarak seyircilere toplumsal yapıdaki hataları göstermeye çalışmış, politik tiyatro anlayışının eğiticiliği ve iyileştiriciliğini öne çıkarmışlardır (Özmen, 2015, ss. 422–423).

Çağdaş tiyatro anlayışına göre, tiyatro, sosyal meselelerin işlenmesinde bir araçtır ve sözü edilen dönemde Türkiye'de tiyatro alanında belli bir ideoloji çerçevesinde ajitatif/provokatif oyunlar sahnelenmiş, izleyicinin harekete geçmesi arzu edilmiştir. Aynı anlayışın bir ürünü olarak tiyatro, içi boşaltılmış, salt eğlenceden ibaret bir sanat dalı değil, düşünsel ve felsefi arka planı olan bir sanattır (Buttanrı, 2010, ss. 63–64). 1970'lerin siyasi konjonktürü toplumsal hareketliliğin yükselişine neden olmuş, bu durum tiyatro alanına da sirayet ederek sosyal meselelerin büyük bölümünün sahnelere taşınması ve tartışılmasına, alabildiğine dinamik bir yapının ortaya çıkmasına kapı aralamıştır (Buttanrı, 2010, s. 68). Böylesi devingen bir süreçte Şehir ve Devlet Tiyatroları'nın yanı sıra özel tiyatrolarda da benzer bir durum yaşanmış, sahnelenen oyunlarda Batılı tiyatro anlayışının hâkimiyeti gözlemlenmiştir (Buttanrı, 2010, s. 75).

Sözkonusu yıllarda geleneksel çizgi ile Batılı anlayışın iç içe geçerek daha önce benzeri görülmemiş bir çoğalmaya yol açtığı tiyatro dünyası, geleneksel mirası yeniden yorumlayarak Batı seviyesine ulaşmaya, Doğu-Batı ekseninde kendini konumlandırmaya, bu alanda yeni bir sentez yaratmaya çalışmıştır. Aslında o yılların tiyatro alanındaki gelişimine bakılacak olursa, toplumsal hareketlilik ve sosyal değişimin izleri de kolaylıkla görülür (Ökten, 2010, s. 63).

Bu dönemde Türk tiyatrosunda, ağırlıklı olarak toplumcu tiyatro bakışı hâkimdir. Dolayısıyla halkın sorunlarına ve sömürülmesine vurgu yapılarak kitleler içinde bir farkındalık yaratmak, bilinç oluşturmak hedeflenmiştir. Öte yandan milliyetçi-muhafazakâr cephede ise, edebiyat alanında kalem oynatan yazarların yapıtlarında kendini komünizm eleştirisi olarak gösterir; ancak buradaki eleştiri bu ideolojiden ziyade, çağdaş ve şehirli bireyin varoluşsal krizi, sosyal çözülme ve geleneksel değerlerin yitirilişidir. O dönemde salt politik mesajlar veren, yönlendirilmekten ibaret bir sanat anlayışı yoktur, aynı zamanda evrensel tiyatro düzeyini yakalamış bir tiyatronun mevcudiyeti de sözkonusudur (Ulaş, 2019, s. 409).

1960 ile 1980 yıllarını kapsayan süreçte toplumun siyasi ve iktisadi değişimi tiyatronun yapısını da şekillendirmiş, işlediği temalar üzerinde evvelki yıllara oranla daha belirleyici olmuştur. Politik tiyatroyu toplumsal gerçekçilikten ayrı tutmak neredeyse imkânsızdır; dolayısıyla bu dönem, sosyal meselelerin tiyatro oyunlarında yoğun bir biçimde işlenmesini, politik oyunların sıklıkla yazılıp sahnelenmesini de beraberinde getirmiştir. 1960'lı yılların Türkiye'sinde toplumun ana meselelerini gecekondulaşma süreci, kırsaldan şehirlere doğru gerçekleşen göç hareketleri ile yabancılaşma/yalnızlaşma duygusu ve kültürlerarası çatışma olgusu oluşturuyordu. Tiyatronun araçsallaştırılarak seyirciyi bilinçlendirme çabasına yönelmesi de işte bu sebepledir (Özmen, 2015, ss. 420, 422).

Opera ve Bale Alanında Öne Çıkan Özellikler

1957 yılı, bale alanında bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır; o yıl devlet konservatuvarının bale bölümünden mezun olan ilk öğrencileri, Devlet Tiyatrosu'nun kadrosuna katılarak bu sürecin başlatıcısı olmuş, üç yıl sonra da *Büyüleyen Aşk* adlı eseri sahneye koyarak ilk gösterisini yapmıştır. Türkiye'nin bale sanatındaki ustalığının bir ölçüde tescillenmesi 1961 yılında sahneye konulan *Coppelia* balesi

olmuş, bu alanda önünü görmesini sağlamıştır. Sonrasında ise bu süreci 1964 yılında sahneye konulan, bestesini Ferit Tüzün'ün yaptığı, *Çeşmebaşı* adlı ilk Türk bale eseri takip etmiştir (Coşkun, 2008, s. 138).

Bale etkinlikleri dönem itibariyle incelendiğinde, 1965–1966 yılında Türk seyircisine *Kuğu Gölü*, *Hançerli Hanım Balesi*'nin sunulduğu görülür. Aynı yıl Opera bölümleriyle birlikte Tiyatro Genel Müdürlüğü'nden ayrılan Devlet Balesi, artık ayrı bir genel müdürlük olmuştur. Tiyatro etkinliklerine ilaveten, bale ve opera gösterilerinin halkın eğlenebileceği etkinliklerin arasına girmesi 1950'li yılların sonlarına doğru olmuş; ancak opera ve balenin bir tek büyükşehirlerle bulunması nedeniyle ülke nüfusunun genelini kapsamadığı, birçok kentte hayata geçirilen tiyatroların ise geniş halk kitlelerine hitap edebildiği görülmüştür (Şahin, 2016, s. 1300).

Plastik Sanatlardaki Değişim

1970'li yıllar, Türkiye'de sanat piyasasının oluşumu doğrultusunda birtakım hamlelerin yapıldığı yıllardır. Bu yıllarda yabancı kültür merkezleri, bankalar, devlet galerileri ve eğitim kurumlarına ek olarak özel galerilerin de sayıca çoğalmasına paralel sergi düzenleme imkânları da artmış, koleksiyonculuğun gelişmesi sağlanmıştır. Ayrıca, mevcut eğitim ve öğretim alanına, kültür kurumlarına ve etkinliklere yönelik iyileştirme tartışmaları ve tavsiye süreçleri on yıllık bir dönemin düşünsel yapısını biçimlendirmiş, sanatçılar arasında dayanışma olgusunun gündeme gelmesi ve sanat yayınlarında niceliksel bir artışın ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Arat, 2007, s. 70).

Plastik sanatlarda, 1970'li yılların ikinci yarısında her ne kadar sanat piyasasının oluşumuna, etkinlik ve sergilerin artışına ve özel galeri sayılarının çoğalışına tanık olsak da, devletin sanat çevrelerine destek sunmaması ciddi bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal güvenceden yoksun olan sanatçılarla ilgili herhangi bir yasal düzenleme gerçekleştirilmediği gibi, kapalı duran İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nin durumunda da bir gelişme yaşanmamış, "ulusal müze" açılması noktasında ise en küçük bir adım dahi atılmamıştır (Arat, 2007, s. 71).

Güzel sanatlar alanında 1970 ile 1980 arası döneme bakıldığında, eğitim-öğretimde faaliyet yürüten üç akademik kurumun varlığı göze çarpar. Bu kurumlar arasında sadece İstanbul'da faaliyet yürüten Devlet Güzel Sanatlar Akademisi ve Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nun yanı sıra, bir de Ankara'da bulunan Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü aktiftir. Öte yandan, ortaöğretime resim öğretmeni yetiştirme görevini üstlenen, 1947 yılında yine İstanbul'da kurulan Atatürk Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü ile 1961 yılında Samsun'da ve 1963 yılında Buca'da hayata geçirilen Eğitim Enstitüsü Resim-İş bölümleri gibi enstitüler bulunmaktadır. Türkiye'de açılan ilk güzel sanatlar fakültesi unvanına sahip olan ve 1975 yılında İzmir'de kurulan Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ise, öğretim faaliyetine ancak 1980'li yıllar itibariyle başlayabilmiştir (Arat, 2007, s. 89).

1970'ler, aynı zamanda pek çok müzenin de var olduğu yıllardır. Bunlar, Milli Savunma Bakanlığı'nın askeri müzelerinden Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün müzelerine, Kültür Bakanlığı bünyesindeki tarih, sanat, etnografya ve arkeoloji müzelerinden kimi kuruluşların müzelerine değin çeşitlilik içeren yapılar olmasının yanı sıra, evrensel normları yakalamaya ve müzeciliğe özgü temel problemleri aşmaya çalışan yapılar olmuşlardır (Arat, 2007, s. 83). Fakat yine de 1970 ile 1980 arasını kapsayan dönemde görsel sanatlarda varlığını hissettiren tek müze, İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi'dir ve bu müze, sanat çevrelerinin gündemine girebilmesi açısından da kayda değerdir. Ayrıca, İzmir Devlet Resim ve Heykel Müzesi de 1973 yılında müzeye dönüştürülmüş, ne var ki ekseriyetle bir galeri gibi faaliyet yürütmüştür. Öte yandan, Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi de ancak 1980 yılında hayata geçirilebilmiştir (Arat, 2007, s. 84).

Müzik Alanındaki Yapısal Görünümler

1960 yılların Türkiye'si, müzik alanında da önemli değişimlere işaret etmektedir; bilhassa büyükkentlerin özel okullarında eğitim gören gençlerin rock'n roll'dan etkilenmesi veya Anadolu Pop tarzı sentezler yapma arzusuyla müzik grupları oluşturması, müzik eğitimine de öncelikle gitarı ve diğer enstrümanları dahil ettirmeleriyle sonuçlanmıştır (Coşkun, 2008, s. 137).

Müzikte dönemin ruhuna uygun bir biçimde çokseslilığin hâkim olduğu 1970'lerde, eğlence yaşamına genel olarak yön veren gazinolardır; TRT ekranlarında ise Türk Halk Müziği ya da Türk Sanat Musikisi'nin güzide örnekleri gösterilirken, herhangi bir şarkının burada kendine yer bulabilmesi ancak denetimden geçebilmesi halinde sözkonusudur (Arat, 2007, s. 35).

Televizyonun etkisinin giderek arttığı bu dönemde, arabesk müzik de halk arasında yaygınlık kazanmıştır. Fakat bir devlet/hükümet politikası olarak bunun önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Bu dönemde yine ilk kez, zorunlu müzik dersine ilaveten müfredata, çalgı ve çalgı grupları ismiyle seçmeli dersler de getirilmiştir. Yine bu dönemde Devlet Opera ve Bale Müdürlüğü sayesinde de İstanbul ve Ankara başta olmak üzere büyükşehirlerde operalar açılmaya başlanmıştır.

Türk Sinemasında Öne Çıkan Özellikler

Türkiye'de sinemamızın altın çağı olarak nitelendirilen 1960 ile 1970 yıllarını kapsayan dönem, star uygulamasının etkili olduğu, halkın da sinemaya yoğun ilgi gösterdiği bir dönemdir. Sosyalleşme ve kimlik edinme faaliyetinin yanı sıra büyüleyici bir etkinlik alanı olarak da görülen sinema, o yıllarda, geniş bir hayal âleminin kapılarını da aralayan bir fonksiyona da sahipti (İlbuğa, 2018, ss. 63–64). Halkın sinemaya olan özlemi 1960'lı yılların koşullarında Anadolu'yu sinema salonlarıyla doldurmuş, sonraki süreçte ise 1970'li yıllarda azalan taleple birlikte salonların kapılarına peş peşe kilit vurulmasıyla sonuçlanmıştır (Tüzün, 2013, s. 91).

Genel hatlarıyla 1960 ile 1980 arası, Türk sinemasının aynı zamanda mevcut toplumsal ve siyasi atmosferden bütün yönleriyle payını aldığı bir döneme işaret eder. Ancak bu, tek taraflı değil, karşılıklı bir etkileşim halinde olmuş; var olan değişim süreci sinemaya yansıdığı ölçüde, sinema da toplumsal yapıya yansımıştır. Öyle ki sinemamızda önemli bir kesiti içeren 1960 ile 1980 arası dönem, makro düzeydeki değişme ve gelişmelerden geçerken, ülkenin sosyal-siyasal ortamını belki de en iyi yansıtan tek alan olmuştur (Tugen, 2014, s. 161).

Ülkemizde 1960 darbesinin ardından sinemanın merkezine toplumsal meselelerin konulduğu; 1960–1980 arası çevrilen toplumcu-gerçekçi filmlerde göç olgusunun yanı sıra, aile yapısındaki değişimlerin de ele alındığı ve bireylerin –yani kadın, erkek ve çocuğun– aile içindeki konumlanışının irdelendiği görülmektedir; sanayi alanındaki hızın ve kentleşmenin bireyler üzerindeki etkilerine değinilmekte, bu bağlamda yabancılaşma süreçlerine vurgu yapılmaktadır (Tugen, 2011, s. 55).

Sözkonusu dönemde çekilen filmler, aynı zamanda siyasal yaşamdaki hareketliliğe, politik süreçlere, ideolojik farklılaşmaya, zengin-yoksul ayrımına, propaganda faaliyetlerine ve sınıflar arası çekişmeye de yer vermiştir (Lüleci, 2020, s. 1201).

Dönemin sinema anlayışında da karşılığını bulan 1960 ile 1980 arasındaki sosyal-siyasal olaylar, beraberinde politik sinema kavramını getirmiş, o yıllarda çevrilen tüm filmler politik eksende yapılmıştır. Sözkonusu dönem, odağına sosyalist düşüncenin alındığı, fakat farklı düşüncelerin de etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Kırsal kesimdeki çetin yaşam koşullarından sanayileşme süreçlerine, ülkenin sosyal yapısından işçi sınıfının niteliğine, göç olgusundan gecekondulaşma ve kentleşme sorunsalına değin bir dizi mesele ele alınmıştır (Tugen, 2014, s. 160).

1960'lı yıllar sinemada bir başka durumu da gündeme getirmiştir; o da dönemin filmlerinden bazılarının uluslararası festivallere katılarak ödüller almasıdır. Benzer şekilde 1960'ların başından itibaren Türkiye'de de kısmen devletin desteğiyle İzmir, Ankara, Adana ve Antalya gibi kimi şehirlerde film şenlikleri tertip edilmiştir. Sözgelimi Antalya'da ilk defa bir film şenliğinin tertip edilmesi 1964 yılına rastlar. O dönem itibariyle sinemaya ilişkin bu türden şenlikleri düzenlemenin amacı, geniş halk yığınlarına ulaşabilmenin araçlarından biri olduğuna inanılmasıdır (Uluç, 2009, s. 69).

Yönetmen Metin Erksan'ın çektiği *Susuz Yaz*, Berlin Film Festivali'nin en önemli ödülüne, Altın Ayı'ya değer görülmüş, bu da Türk yönetmenleri cesaretlendiren itici bir unsur olmuştur (Lüleci, 2020, s. 1226).

Türkiye'de Marksist bakış açısının sinemada temsil edilmesi ilk olarak toplumcu-gerçekçi yönetmenlerde görülmüştür; sonraki süreçte kendi aralarında anlaşmazlığa düşerek fikri düzeyde bir kopuş yaşanmış, Ulusal Sinema ve Devrimci Sinema akımları şeklinde ikiye bölünmüşlerdir. Kısa bir süre sonra ise bu kervana Milli Sinema Akımı da katılmış, böylece üç ayrı sinema akımı ortaya çıkmıştır (Lüleci, 2020, s. 1226).

Devletin 1950'li yıllarda kültür ve sanat alanından elini çekmesinin ardından 1960 ile 1980 arası dönemdeki sanat çevreleri tarafından askeri müdahaleyle gelen darbe yönetimine bu alanı gözeteceğine inanması nedeniyle pozitif bir gözle bakılmıştır. Birtakım teşebbüslerin de yaşandığı bu dönemde, iktidar mahfillerinde kültür ve sanata yönelik daha etkin bir politikanın yürütülmesi noktasında bazı çağrılarda bulunulur. Bir kısmı sonuçsuz kalan bu teşebbüsler, yine de bazı sanat dallarında bir hareketlenmeye neden olur, ancak devlet desteğinden en az payı da yine sinema alır. Zira o dönem, 1948 ve 1957'de üzerinde kimi küçük oynamalar yapılan 1939 tarihli "Filmlerin ve Filim Senaryolarının Kontrolüne Dair Nizamname" hâlâ yürürlüktedir. 1960'lı yıllar boyunca hem iktidar hem de sinema çevrelerinde bu nizamnamenin değiştirilmesi için verilen kanun teklifleri, yapılan toplantılar, sunulan raporlar ve düzenlenen şuralara karşın yine de bir gelişme kaydedilemediği gibi, bilhassa toplumcu yönetmenler ve filmler Film Kontrol Komisyonları'nın sansürüne takılır. Sözkonusu nizamname gereği çok sayıda film, daha senaryo veya vizyona girme ya da yurtdışına çıkma safhasındayken türlü yasaklar ve düzeltme süreçleriyle karşı karşıya kalır (Lüleci, 2020, s. 1226).

Moda ve Giyim Kuşamdaki Değişimler

Avrupa'da 1968'li yıllarda gençlerin başlattığı özgürlük hareketleri ve Türkiye'nin basın-yayınında meydana gelen kimi gelişmeler, bazı toplumsal değişimlere yol açmıştır. 1960 yılındaki askeri darbenin ardından çarşaf giymeyi yasaklamayı amaçlayan yerel tedbirlere karşın, 1961 Anayasası'yla birlikte yazılı basında o güne değin yayımlanmasına izin verilmeyen sayfaları Avrupa dergilerinden alınan ecnebi kadınların çıplak görüntüleriyle süslenirken, bir yandan da sansasyonel habercilik yapılmaya başlanır (Yetmen, 2011, s. 185).

1968 yılı ise kılık kıyafet alanında ciddi bir dönüşüme sahne oldu; siyasi hareketin taşıyıcısı olan genç erkekler önce takım elbiselerini çıkartıp ütülü pantolonlardan fitilli kadife pantolonlara geçiş yaparken, genç kızlar da frapan renkli, son moda elbiseleri kenara atıp mümkün mertebe sade giyinmeye başladılar. Dış görünüş, bağlı bulunulan fraksiyonun önemli bir işareti kabul edilerek, sarkık bıyıklılar ile pos bıyıklılar düşünsel ve fiili anlamda birbirinden ayrıldı (Yetmen, 2011, s. 186).

Türkiye toplumunda 1960 ile 1970 arasını kapsayan on yıllık dönemde salt giyim kuşam alanında değil, hayatın tüm alanlarında Batı modasının egemenliği görülmüştür. O dönem mağazacılık ve hazır giyimin henüz kıpırdanmaya başladığı yıllardı; mefruşatçılardan kumaş alan kadınlar sözkonusu dönemin kadın dergilerinden kalıplar ve modeller seçerek kendileri dikerler veya terzilere sipariş verirlerdi. Bütün bir toplumun kılık kıyafetine dikkat ettiği, saçına ve oturuşuna özen gösterdiği, saygının ve görgü kurallarının ön plana çıktığı, terziliğin bir el sanatı olmayı halen sürdürdüğü, moda haberleri ve fotoğraflarının dergi ve gazeteler vasıtasıyla o günlere anlam kattığı bir dönem olmuştur ve 60'lı yılların sonları bu dönemin son günleri olarak anılır. Böylece genç orta sınıfın giysi modasında kişisel zevkler ve göz alıcılık hâkim kılınarak "imaj devri"ni başlatılmış, dönemin ortalarında ise etek boyları kısaltılıp mini eteğe geçilerek bacaklar ön plana çıkarılmıştır. 1970'li yılların başları itibariyle gündelik hayatı artık sadece sinema değil, televizyon da belirlemeye başlamış, kentten köye değin toplumun her kesimini etkilemiştir. Televizyonun köy yerlerine ulaşmasıyla birlikte kırsal alandaki kadın kıyafetleri de geleneksel yapıdan uzaklaşarak değişmeye başlamıştır. Gitgide bireyselleşen giyim kuşam; farklı tarzlar, önceki yılların modaları, yerel giysiler ve köylü kıyafetlerinin ölçüsüz bir karışımına dönüşmüştür. 68 kuşağının "çiçek çocukları" belki yaşam biçimleriyle değil ama kılık kıyafetleriyle Türkiye'de de belli kesimleri etkilemiştir; barış yanlısı olan bu kuşak, istediği şeyi yaşamaktan asla geri adım atmayan ve bunu gerçekleştirebilen yapısıyla da bugüne değin en tutarlı hareket olarak görülmüştür. Kıyafetlerinde dünyanın çeşitli kültürlerinin folklorik özelliklerini de sergileyen bu kuşak, sentetik ve yapay kumaşlar yerine sadece doğal malzemelerle yapılan giysileri benimsemiş, o dönemin doğallık arayışı kendini el boyamaları, işlemeler, aplikeler ve el örgülerinde göstermiştir (Kumaş, 2018, ss. 246–247).

Moda tarihinde bugün bile benimsenen değerleriyle incelenmeyi hak eden önemli bir geçiş evresine işaret eden 1960 yıllar, o zamana değin var olan klasik giyimde kullanılan malzeme, model, biçim, tarz ve aksesuarlar gibi çok sayıda değişime imza atmıştır. Günümüz modasını biçimlendiren etkenler araştırıldığında bugün halen tercih edilen giysilerin biçim, model ve tarz olarak kökeninin o yıllara dayandığı görülmektedir. (...) 1960'ların kültür ve sanat hareketleri, bugünün yaşama biçimlerinden kadın kimliklerine ve modaya değin uzanan geniş bir alana yayılmaktadır (Yetmen, 2011, s. 14).

1960'larda meydana gelen kültürel değişimin giyim alanına en büyük katkısı, resmiyete uzak bir giyim anlayışını getirmesiydi. Bu durum özellikle kadınlar açısından, feminist hareketin tarih boyunca kadın bedenini sınırlandıran her türlü kıyafeti reddeden duruşunun bir uzantısıydı. Sözgelimi kadınların birçoğu zaten sutyen takmadığı gibi, otuzlu-kırklı yıllarda bir çeşit bir üniformayı andıran, hareketleri kısıtlayan "korse" kullanımı da alabildiğine düşmüştü. Dahası artık genç erkekler ve kadınlar ordunun dağıttığı üniformalar ve blucin pantolonlarla dolaşarak hemen hemen aynı şekilde giyinirken, erkekler de artık kravat takma gereği duymuyordu (Yapıcı, 2005, ss. 69–70).

Sonuç

Türkiye'de 1960'lı yıllar, sanat alanındaki sorunların kamuoyu önünde dile getirildiği yıllardır. Sözkonusu dönemde devletin desteği ve teşviki, sanatın ve sanatçının üretimleriyle geçinebilecek hale gelebilmesi, telif haklarının teminat altına alınması, sanatın yaygınlaşması, Türk sanatının yurtdışına çıkması, sanat müzeciliğinin hareketlendirilmesi gibi temel meselelere ilişkin öneri ve görüşler tartışılmıştır. Genel kalkınma planı doğrultusunda 1960 ile 1965 yılları arası kültürel alanda da kalkınmanın hedeflendiği planlama faaliyetleri hazırlanmış, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplanan danışma kurullarında, devletin kültür ve sanat alanındaki çalışmaları ve tedbirleri değerlendirilmiştir. Sanat çevrelerinde ise bu dönem Kültür Bakanlığı'nın kurulması ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın genel ve mesleki eğitim haricindeki faaliyetleri bu bakanlığa devretmesi gerektiği fikri öne sürülmüştür (Arat, 2007 s. 70).

3 Kasım 1969'da tek başına iktidara gelen –ve 6 Mart1970'e değin süren– Adalet Partisi'nin 12 Mart 1971 ara rejimi öncesinde kurduğu II. Demirel Hükümeti'nin programında, kültür meselesi, bölge tiyatrolarının kurulması, geleneksel değerlerin araştırılması ve tarihi turistik bölgeler ile arkeolojik bulguların yer aldığı müzelerin açılarak yurtiçi ve yurtdışında tanıtımlarının yapılması hedeflenmiştir (Arat, 2007, s. 74).

1971–1974 yıllarını kapsayan dönemde ise, II. Erim, Melen, Talu hükümetlerinin programlarında da kültür ve sanata hiç yer ayrılmadığını veya bir iki cümleyle savsaklandığını görürüz. Kültür politikalarında Irmak Hükümeti genel olarak "ahlakta, kültürde ve eğitimde millilik" ilkelerini benimsemiş; "ulusal kültür ve değerlerin korunması ve yaygınlaştırılması" noktasında da gerekli tedbirlerin ayrıca kurulacak bir bakanlığın denetimine verilmesi öngörülmüştür (Arat, 2007, s. 74).

Milli Selamet Partisi'yle 26 Ocak ile 17 Kasım 1974 tarihleri arasında koalisyon oluşturan I. Ecevit Hükümeti'nin programında ise kültür-sanat meselesi; "Kültür ve sanat kuruluşlarının daha verimli hale getirilmesini, sanatın halka dönük ve herkesin faydalanabileceği bir biçimde gelişmesini ve bu faaliyetlerin yurdun en uzak bölgelerine kadar yayılmasını sağlayacak tedbirler alınacaktır" ifadeleriyle yer almıştır (Arat, 2007, s. 75).

I. Milliyetçi Cephe Hükümeti olarak adlandırılan, 31 Mart 1975 ile 21 Haziran 1977 tarihlerinde ülkeyi yöneten IV. Demirel Hükümeti programında da, yine genel hatlarıyla eğitim politikaları temel alınmış, kültürel alandaki gelişmelerin, yeni kuşaklara aktarımının "milli kültüre" dayalı bir eğitim anlayışıyla gerçekleşebileceği belirtilmiştir (Arat, 2007, s. 75).

Nihayetinde, 1970 ile 1980 yılları arasında, on yıllık bir zaman dilimi içinde sanatçılar, mevcut sistemi değiştirmek arzusuyla hareket etmiş, 1970'li yılların sanatçı kuşağının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra, sanat galerileri, bağımsız oluşumlar, yayınlar, dışa açılma süreçleri, sanatın ticari değerini tespit etmeye dönük teşebbüsler ve koleksiyonerler ile sanat ortamı devletten bağımsızlaşmaya başlamış, disiplinler arası ayrımları ortadan kaldıran tartışma ve sorgulamalar aracılığıyla da çağdaş Türk sanatında zamana kadar var olan anlayışların değişimine zemin oluşturmuştur (Arat, 2007, s. 199).

27 Mayıs 1960 yılında gerçekleştirilen askeri müdahale, sosyal ve iktisadi alanda yapısal değişikliklere yol açmış, kültür ve sanat alanı da bu değişimden payına düşeni almıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Arat, G. B. (2007). *1970–1980 yılları arasında Türkiye'de kültürel ve sanatsal ortam* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
Buttanrı, M. (2010). Cumhuriyet devri Türk tiyatrosunda batı etkisi. *Turkish studies dergisi*. *5*(2), 50–91.
Çıkla, S. (2009). Tanzimat'tan Günümüze gazete-edebiyat İlişkisi. *Türkbilig Dergisi, Sayı*, *18*, 34–63.

Coşkun, M. (2008). *Türk müzik kültürüne yönelik Planlı kalkınma dönemi politikaları ve türk müzik eğitimine Etkileri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
Erkoç, G. (1995). Çok Partili dönemde tiyatro ortamı ve kimlik arayışı. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*. *12*(12), 17–25.
İlbuğa, E. (2018). 1960–1970'li Yıllarda Antalya'da sinema İzleme Deneyimleri. *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*. *5*(1), 61–90.
Kahraman, M. (2017). Türk Dilinin Cumhuriyet devri Terimsel Gelişim Sürecine tarihi bakış üzerine. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. *6*(2), 1289–1312.
Kumaş, Ş. N. (2018).yy Türk Kadın Giyimine Genel Bakış. *Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Öğrencileri Dergisi*, *20*(4), 239–251.
Lüleci, Y. (2020). 1960'lı Yıllarda Türkiye'de İktidar ve Sinema İlişkileri. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder)*, *8*(2), 1201–1233.
Ökten, Ö. (2010). *1960 sonrası türk tiyatro Eleştirisinde ulusal tiyatro tartışmaları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
Özdemir, M., & DAĞTAŞ, A. (2014). Dilde Sadeleşme tartışmaları: 1970 yılı "türk dili" Dergisinde Arapça, Farsça ve batı Dillerinden gelen Kelimelere karşı Takınılan tavır. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisi*. *11*(26), 27–51.
Özdemir, Z. (2017). *Türkiye'de edebiyat eleştirisi (1960–1970)* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
Özmen, Ö. (2015). Türkiye'de politik tiyatronun Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. *1*(55), 422–436.
Şahin, K. B. (2016). 1960–1980 dönemi Türkiye'sinde boş zaman etkinlikleri eğlence spor üzerine makale. *IJSSER Uluslararası Dergi*. *2*(4), 1297–1309.
Tugen, B. (2011). *Türk Sineması'nda düşünce oluşumu: 1960–1980 dönemi yönetmenleri ve filmleri* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
Tugen, B. (2014). 1960–1980 Darbeleri arasında Türk Sinemasında düşünce oluşumu ve Filmlerin Sosyolojik Görünümleri, 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, *7*, 160-175.
Tüzün, S. (2013). Multipleks sinema Salonları ve Türkiye Örneğinde sinema Sektöründe Değişen güç Dengeleri. *Sinema Araştırmaları Dergisi*. *4*(1), 85–115.
Ulaş, M. (2019). *1960–1980 arası türk tiyatro edebiyatı Metinlerinin Tematik Tahlili* [Basılmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
Yapıcı, M. (2005). *Giyimde Pop-Art (1960'lı Yıllarda Pop-Art'ın Giyim Tasarımına Etkisi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
Yetmen, G. (2011). *Türk Toplumunda 1960'lı Yılların Yaşam Tarzı Dinamiklerinin Kadın Dış Giyim Modasına Etkileri* [Sanatta Yeterlilik Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
Yılmaz, L. (2020). Türkiye'de Batıcılık-Bağımsızlıkçılık Karşıtlığının 1960–1980 döneminde yeniden Üretilmesi. *Belgi Dergisi*. *2*(20), 2657–2683.